विकल्पोमाधुतैलिकः। तस्य पर्यायशब्दो यापनोयुक्त-रवः सिद्धवस्तिरिति। स दोषनिर्हरणाच्छरीरदोषहर-त्वाद्वा निरूहः वयःस्थापनादायुःस्थापनाद्वाऽऽस्थापनम्। माधुतैलिकविधानस्य निरूहक्रमचिकित्सिते वक्ष्यामः"। "तत्र यथाप्रमाणगुणविहितः स्नेहवस्तिविकल्पोऽनुवासनः पादावकृष्टः। अनुवासनमपि न दुष्टत्वन्नुदिवसं वा दीयते इत्यनुवासनः। तस्यापि विकल्पोऽर्द्धमात्रावकृष्टोऽपरिहार्यो मात्रावस्तिरिति"। "निरूहः शोधनो-ऽशोधनो स्नेहनो ह्रंहणो मतः। निरूहशोधितान्मार्गान् सम्यक्स्नेहोऽनुगच्छति। अमेतसर्वदोषाश्च नाडीस्विव वहज्जलम्। सर्वदोषहरश्चायं शरीरस्य च जीवनः। तस्माद्विशुद्धदेहस्य स्नेहवस्तिर्विधीयते। ततोन्नादम-यशोकपिपासारोचकाजीर्णभःपाण्डुरोगभ्रमसदमूर्च्छा-छर्दिकुष्ठमेहोदरस्त्रीत्वप्लीहाश्मरीगुल्मशोफशोफोपहतत्वच जीर्णज्वरक्षिमासगर्भिणीदुर्बलाग्न्यसहावालवृद्धौ च वा-तरोगार्दिते शीणा नानुवास्या नास्थापयिव्याः"। उ-दरी च प्रमेही च कुष्ठी स्थूलश्च मानवः, अवश्यं स्था-पनीयाश्च नानुवास्याः कथञ्चन। अश्राध्यता विकाराणां स्यादेषामनुवासनात्"।

तत्प्रयोगप्रकारश्च तत्रैवोक्तो यथा

"अथातो निरूहोपक्रमचिकित्सितं व्याख्यास्यामः। अथानुवासितमास्थापयेत्स्वभ्यक्तस्विन्नशरीरमुपसृष्टवह्नि-र्वेगप्रवाते शुचौ वेश्मनि मध्याह्ने प्रततायां शय्यायां-मधःशुपरिस्तरायां शोभितदेशव्यूढायामनुपधानायां वामपार्श्वशायिनमाकुञ्चितदक्षिणसक्थिमितरप्रसारितसक्थिं सुमनसं जीर्णान्नं वाग्यतं शनिश्चलदेहं विदित्वा ततो वामपादस्योपरि नेत्रं कृत्वेतरपादाङ्गुष्ठाङ्गुलिभ्यां वर्तिकासपरि निष्पीड्य सव्यपार्श्विकनिष्ठिकानामिकाभ्यां वस्तेर्मध्यार्द्धं सङ्गोच्य मध्यमप्रदेशिन्यङ्गुष्ठैरन्तं विद्ध-ताग्रं कृत्वा वस्तावौषधं प्रक्षिप्य दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठप्रदे-शिनीभ्यां चानुक्षिप्तमनायतमवृद्धुदमसङ्कुचितमवातमौ-तमाशयस्थमसंस्पृष्टं पुनरितरेण गृहीत्वा दक्षिणेनावक्षि-प्तेततः स्नेहेनैवौषधान्ते द्विस्त्रिर्वा वेष्ट्य दद्यात्। अथ दक्षिणेनोत्तानेन पाणिना वस्तिं गृहीत्वा वामहस्तम-ध्यमाङ्गुलिप्रदेशिनीभ्यां नेत्रमुपसंस्पृश्याङ्गुष्ठेन नेत्रद्वारं पिधाय एताभ्यां नेत्रं एताङ्गुलीभ्यां प्रयच्छेदतश्चल-नं समसुखमाकर्षकं नेत्रं प्रविधत्स्वेति ब्रूयात्। वस्तिं वाम करे कृत्वा दक्षिणेनावपीडयेत्। इत्येनेना-पपीडनेन न द्रुतं न विलम्बितम्" ततो नेत्रमपनीय तिर्यग्भावाः पीडनकालादुपेक्षोत्तिष्ठेत्यातुरं ब्रूयात्। आतुरस्तपवेशयेदुत्कटुकं वस्त्यागमनार्थम्। निरूहप्रत्याग-मनकालस्तु सङ्कल्पो भवति। "अनेन विधिना वस्तिं दद्यात्तस्त्रिविधारदः। द्वितीयं वा तृतीयं वा चतुर्थं वा यथार्थतः। सम्यग्निरूढविक्ते तु प्राप्ते वस्तिं निवा-रयेत्। अपि हीनक्रमं कुर्यान्न तु कुर्यादनिक्रमम्। विशेषात्सुकुमाराणां हीनएव क्रमो हितः। यस्य चा-द्वस्तिरत्यल्पवेगो हीनमलानिलः। दुर्निरूढः स विज्ञेयो मूलान्त्यं रुचिजाद्यवान्। यान्येव प्राक्प्रयुक्तानि लि-ङ्गान्यतिविरेचिते। तान्येवातिनिरूढेऽपि विज्ञेयानि विपश्चिता। यस्य क्रमेण गच्छन्ति विट्पित्तकफवायवः। लाघवं चोपजायेत सुनिरूढं तमादिशेत्। सुनिरूढं ततोऽन्तं स्नानवन्न तु भोजयेत्। पित्तक्षेत्रानिलाविष्टं क्षीरयूषरसैः क्रमात्। सर्वं वा जाङ्गलरसैर्भोजयेद्विष-कारिभिः। त्रिभागहीनमर्द्धं वा हीनमात्रमथापि वा। यथाग्निदोषं मात्रेयं भोजनस्य विधीयते। अनन्तरं ततो युञ्ज्याद्यथास्वं स्नेहवस्तिना। विविक्तता मन-स्तुष्टिः स्निग्धता व्याधिनिग्रहः। आस्थापनस्नेहवस्त्योः सम्यग्दाने तु लक्षणम्। तदहस्तस्य पवनाद्वयं बलवद्द-दिष्यते। रसौदनस्तेन बलस्तदहश्चानुवासनम्। यथा-दग्निबलं मत्वा पवनस्य च चेष्टितम्। अशोपलब्धिते क्रोडे स्नेहवस्तिर्विधीयते। अनायासं सुकल्पांस्तु नि-रूहं शोधनैर्हरेत्। तीक्ष्णैर्निरूहैर्मतिमान् क्षारमूला-ज्जयुतैः। विशुद्धानिलविष्टब्धं चिरं तिष्ठन्निरूह-यम्। मूलाऽरतिज्वरागाढं गरयं वा प्रवर्त्तयेत्। तत्तु भुञ्जवते देयमास्थापनमिति स्थितिः। निरूहचिकां वा जनदेशर्द्धि वापि सुदारुणम्। कोपयेत्सर्वदोषाश्च तस्य हृद्यादभोजिने। जीर्णान्नस्यापये दोषाः पुंसः प्र-व्यक्तिमागताः। निःशेषाः सुखमायान्ति भोजनेनाग्रपी-डिताः। न वास्थापनविक्षिप्तमन्नमग्निः प्रधावति। त-स्मादास्थापनं देयं निराहाराय जानता। आवलिकं क्रमस्त्वापि मत्वा चाद्यं निरूहयम्। गतेऽपकृष्टेऽदोषाणां बलवत्त्वं न विद्यते"। वस्तिभेदश्च (पिचकारी) ख्यातः "वस्तिर्द्विधानुवास्यो निरूहश्चेति संज्ञितः। यः स्नेहैर्दीयते स आदनुवासनसंज्ञकः। कषायक्षीरतै-लैस्तु निरूहः स निगद्यते" इति वैद्यसारकौ०। खुट। निरूहचमसम् न०